

"חמשת ממדי החמש-מאות"
מודל לימודי ללימוד הנושא השנתי
500 שנה לגירוש היהודים מספרד הנוצרית

מבוא

תולדותיו של עמ-ישראל, הינם כספר עב-כרס, המורכב מפרקים פרקים, חוליות חוליות, המתקשרות כולן ומתחברות אל תיאור היווצרותה של ישות אתנית נצחית נדירה. בכל פרק מתולדות הספר, הגיעו היהודים לטריטוריה מסוימת, שלא הייתה שייכת להם, הפריחו אותה, שגשגו בה, ולבסוף גורשו ממנה בדרכים שונות. אירועים אלה, לוו תמיד בשנאה תהומית של אומות העולם לעם היהודי מחד גיסא, והיוו עדות מפוארת למאבק בלתי-פוסק על שמירת הזהות היהודית של העם בגולה מאידך גיסא. ראוי לציון, כי למרות המאפיינים המשותפים, וכמעט אחידים, בכל פרק בתולדות הספר הנ"ל, לכל תקופה מאפיינים ייחודיים, שמשאירים את רישומם ומשקעם באתוס היהודי.

אחד מפרקיו המפוארים, אך טרגיים, הינו הפרק של תולדות היהודים בספרד. שיאו של פרק זה, הינו גירוש היהודים מספרד הנוצרית, וזאת, לאחר תקופה ארוכה של פריחה ויצירה רוחנית, תרבותית, כלכלית ומדעית בחבל ארץ זה.

כרם, אחד הפרקים בתולדות עמנו, שהזנחו מסיבות שונות במערכת החינוך, הינו קטע מפואר וחשוב זה, שכן פרט לעיסוק אגב במסגרת הוראת שירת ימיה-ביניים או ההסטוריה של ימיה-ביניים, לא נעשה, עד כה, בירור מעמיק בסוגיית הוראת חולייה חשובה זו בחיי עמנו. ציון 500 שנה לגירוש היהודים מספרד בשנת הלימודים תשנ"ב, והכרזתו בנושא שנתי מרכזי, הפגישה מורים ותלמידים עם מכמנים עלומים.

לפתחו של נושא זה, רובצת סכנה מוחשית אמיתית, שיש לתת עליה את הדעת. כדי שנושא זה לא יישאר בתודעת תלמידינו כפרק פולקלוריסטי, שהובא לידיעתם באמצעות הצגות שונות וביקורים במוזיאונים שונים, הפתוחים לקהל הרחב כימים אלו, יש לעבדו במישור העקרוני-מהותי ברמה גבוהה, תוך כדי התחשבות בשיקולי-דעת פדגוגיים מקצועיים.

כדי להבהיר במה דברים אמורים, אספר, כי הרצאה, שהרציתי באנגליה בפני קבוצה של עובדים סוציאליים גרמנים (גויים) בנושא הנ"ל, פתחתי במלים: "בשנה זו אנו חוגגים 500 שנה לגירוש היהודים מספרד הנוצרית". כשהמתורגמן תרגם את דברי לשפה הגרמנית, הבנתי איזו טעות נוראה עשיתי, כשאמרתי "חוגגים" במקום "מציינים", ותיקנתי מיד את דברי. מקרה זה לא

הניח את דעתי, שכן כבת להורים ניצולי שואה, לא יכולתי להבין כיצד מעדה לשוני, ואמרתי לפני קבוצה של גרמנים-גויים, שהשנה אנו "חוגגים" עניין זה, וכו'. לאחר בירור מעמיק ביני לביני, הגעתי למסקנה, שהיתה זו טעות פרודאנית נוראה, שנבעה מהרגשת החגיגה התקשורתית שנוצרה סביב נושא זה, ובאה לידי ביטוי בעיתונות, ברדיו ובטלוויזיה. בתקופה האחרונה, הוצפנו בכנסים רבים, קבלות פנים, הצגות, קוקטילים וכו', בהקשר לנושא זה — זוהי חגיגה אמיתית, וצדדיה התקשורתיים חשובים ביותר בעידן זה, אך יש להקפיד, שלצידה יהיה גם טיפול מעמיק ושורשי בעניין מצד מערכת החינוך.

ראוי לציין, כי מנהל החברה והנוער במשרד החינוך, עשה מאמץ מוצלח ואדיר בריכוז ובהוצאה לאור של תוצרי למידה נפלאים בנושא זה, אך יש לדאוג לכך, שלנושא תהיה פריחה והתפתחות מתודית-חינוכית גם בשנים הבאות, ושהוא לא יהיה נדון להיות ספון במזחלת או בדפיהם הצהובים של ספרי ההסטוריה.

כדי לעזור למורה המצוי להתמודד עם נושא רחב זה בתהליך ארגון החומר והבנייתו באופן אופרטיבי, ברצוני להציע מודל תיאורטי-חינוכי שפיתחתי. מודל זה יושם — הלכה למעשה — במסגרת מרכז למידה במכללת 'אורות ישראל' באלקנה. מנסיוני מצאתי, שכיווני החשיבה התיאורטיים של המודל הינם פתח וצוהר לכיווני עשייה רבים.

קשר בין תיאוריה ומעשה

כל עשייה חינוכית מקצועית חייבת להיות מעוגנת בתשתית תיאורטית מוצקה, המקנה בסיס לגיטימציה למעשה, מחד, ומהווה אבן-בוחן ומקור למשוב, מאידך. עשייה ללא שיקול-דעת מבוסס, מוכנה ושיטתית, הופכת את התהליך החינוכי לתהליך ספוראדי, שתוצאותיו יהיו בינוניות, ופירותיו באושים (בוטר — בלתי-מפותחים).

כדי שההתקשרות וההתחברות של התלמידים אל הנושא של 500 שנה לגירוש היהודים מספרד תהיה מובנית ושיטתית, יש צורך במודל תיאורטי, היוצא מנקודת-מוצא פידוצנטרית, דהיינו, תוכנית הנבנית סביב צרכיו האוטנטיים של לומד הנמצא במרכז העשייה, בהקשר לצרכיה הדיסציפלינאריים של הסוגייה הנדונה.

תיאור המודל

המודל שלפנינו מורכב מחמישה מרכיבים, המייצגים סוגיות נבחרות, שיש לדרון בהם, לשם היכרות עם התקופה, עושרה וגדולתה. וכל זאת, בהקשר לצרכיו הפסיכולוגיים הספציפיים של הלומד, ובהקשר אקטואלי לעולמו של תלמיד בן-זמננו. ממדי המודל הינם: זמן — מקום — מהות — קונפליקטים — יצירה רוחנית ואישים.

מודל סכמטי לתכנית פעולה בנושא השנתי
500 שנה לגירוש היהודים מספרד הנוצרית.

מהות	מקום	זמן
אינקוויזיציה	ספרד בזמן ההוא: כיצד? לאן? איך?	"בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והקב"ה מצילנו מידם"
גזירות קנ"א	המבנה הקהילתי-ארגוני.	ציר הזמן: מצרים-עמלק-המן אנטיוכוס-גירוש ספרד שואה-סדאם חוסיין.
	ספרד האותנטית בזמן הזה: אומנות, יהדות, ארכיטקטורה, פולקלור.	

יצירה רוחנית ואישים

קונפליקטים

דמויות:	אנוסים
רמב"ם	1. פיצול אישיות.
ריה"ל	קונפליקט הנאמנות הכפולה.
ר' שלמה אבן גבירול	2. בעית האנוסים
אברבנאל	בחברה הנוצרית.
ר' יוסף קארו	ויכוחים:
ספרים:	ויכוח טורטוסה.
ספר שערי תשובה — רבנו יונה מגירונדי	ויכוח ברצלונה.
	ספר שבט יהודה — אבן וירגא

• הערה: תיאור מפורט של המודל הנ"ל, ניתן למצוא ב: גרוס וזהבית, "מודל לימודי לעיבוד
נושא שנתי", עלון למורים להסטוריה, 5, תשנ"ב, הוצאת ת"ל, ירושלים.

פירוט כללי של שיקולי הדעת של המודל

זמן

אחת מבעיות היסוד בהתמודדות עם הנושא הנ"ל, הינה ההתמודדות
עם פרספקטיבת הזמן המוגבלת של הלומד, ויכולתו להבין ולהפנים את

האירועים שהתרחשו זמן רב לפני שהוא נולד.

אחת מחברותי הגיעה נסערת מאטיפת-הורים כיתתית, בתחילת שנת-הלימודים, שבה דווחה המורה להורים, שהשנה נעסוק בנושא השנתי של "50 שנה לגירוש היהודים מספרד". לתדהמתה של המורה, קם אחד ההורים ואמר לה, שהיא כנראה טעתה, ומדובר ב-500 שנה לגירוש היהודים מספרד. המורה התעשתה והוסיפה: "זה מה שהיה כתוב לי בפרוספקט", ובנוכחות ההורים פתחה את תיקה ועיינה שוב במכתב שקיבלה ממשרד החינוך, שעסק בנושא השנתי, ומיד התנצלה: "כן, התבלבלתי, מדובר ב-500 שנה לגירוש היהודים מספרד". דוגמא זו, הינה אחת מיני רבות, שקיבלתי בעניין זה. דוגמא נוספת הינה דבריה של תלמידה, שטענה, שסבתה היתה בגירוש הזה, ועלתה לאחר הגירוש הגדול, בשנות החמישים, לארץ-ישראל. דוגמאות אלו אינם ביטוי לכורות בלבד, אלא לפרספקטיבת-זמן מוגבלת, שיש להתמודד עימה.

זה כמה שנים, שביום-ירושלים, אני מגלה, שלתלמידותי, בנות ה-18+, קשה להבין, שרק לפני 24 שנים שוחררה ירושלים, ושלפני פרק זמן זה ירושלים המזרחית לא היתה חלק ממדינת-ישראל. בעוד שלגבינו, פרק זמן זה שייך לביאורגפיה האישית שלנו, ולכן היא חלק מתודעת הזמן הפרטית שלנו, להן, היא מוכללת, ושייכת לכל פרקי ההסטוריה הקודמים של עמנו.

אי לכך, יש צורך, בטרם ניגש לליבון פרק חשוב זה בתולדות עמנו, לערוך פיריודיזציה (חלוקה לפרקים ותקופות), של תולדות העם היהודי. רצוי להתחיל במצרים, דרך המן הרשע — אנטיוכוס (אגב, ישנם תלמידים רבים, שטועים, וחושבים שמבחינה כרונולוגית, הפרעות שבאו לנו בגין רשעותו של המן, קדמו לצרות שבאו עלינו בשל רשעותו של אנטיוכוס, וזאת, בשל ציונו של אירוע המן — פורים — במעגל השנה, אחרי ציון אירועי אנטיוכוס (חנוכה). ניתן להמשיך באזכור גלות ספרד, פרעות ברוסיה — השואה — ועד לתקופתנו — ימי סדאם חוסיין. ציר זמן זה, יארגן עבור הלומד את טווח האירועים השונים, שרחשו וכאו על עם-ישראל, וימקם את גירוש היהודים מספרד באופן ברור יותר עבור התלמידים. החוט המחבר ומקשר ציר זמן זה, הוא הרעיון: "שבכל דור ודור עומדים עלינו לבלותנו, והקב"ה מצילנו מידם". שמות הצוררים מתהלפים, כרם המדות והתוכן נשארים זהים. ציר הזמן, יכול להיות מוצג בפני התלמידים בשלושה אופנים:

- א. ציר זמן כללי-הסטורי, שמתהווה במצרים ומסתיים בדורנו.
- ב. ציר זמן ספציפי לתקופה ה:דונה, שמתחיל בגזירות קנ"א — תקופת הגירוש.
- ג. ציר זמן אישי, הכולל שמות של רבנים ואישים, שבאמצעותם נעבה בעולמו הפרצפטואלי של הלומד את מושג הזמן הנדון.

מקום

לכל בני-האדם, פרט לפרספקטיבת זמן מוגבלת — תפיסת מרחב

מצומצמת. ברם, בעית פרספקטיבת המרחב בענייננו הינה ספציפית יהודית-ישראלית. עד כה, כל הנושאים שטופלו במערכת החינוך, במסגרת הנושא השנתי, היו נושאים שקשורים אך ורק למדינת-ישראל וארץ-ישראל, כמו: שנת הלשון, עדות, עלייה, וכו'. נושא גלות ספרד, רחוק מתודעתו הפיזית של הלומד. רוב רובם של התלמידים, לא היה בספרד, וספק אם יראו אותה אי-פעם.

ידוע הוא, שלתושבי מדינת-ישראל, בשל סיבות הסטוריות ודתיות, קשר עמוק לארץ-ישראל, עד כדי ראייתה במרכז הווייתם הקיומית, וחוסר יכולתם לראות איזשהו מרכז יהודי אחר, כמשתייך אל עולמם היהודי-קיומי. אי-לכך, עשויה להיות ללומד הישראלי תחושת התנגדות פנימית להתקשרות לנושא, שלא קשור 'לתודעה הלוקלית' (Local Conscience). שאליה הוא רוצה להתקשר, אי-לכך, על-מנת לקשר את הלומד למקום שבו מתרחשת העלילה שלפנינו, ניתן לעשות זאת במספר אמצעים: התקשרות לספרד האותנטית של הזמן הזה, וזאת, באמצעות תמונות, שימויינו ע"פ הקריטריונים הבאים: יהדות, מבנים ארכיטקטוניים, אומנות, פולקלור. באמצעות הצגת תמונות של שרידים יהודיים מספרד (שאותם ניתן להשיג במשרדי נסיעות לתיירים), כמו רחוב על שמו של הרמב"ם וע"ש של ר' יהודה הלוי (אם הספרדים שומרים על שמו של המקום, סימן שהוא משמעותי עבורם בהקשר למקום הספציפי שלהם — ובוודאי שהוא משמעותי עבורנו). פסלו של הרמב"ם בקורדובה, בתי-כנסת, מקוואות וכיוצ"ב. תמונות ומבנים ארכיטקטוניים שונים לקליטת אוירת ספרד, הצגת חפצי אומנות, המייצגים את האומנות המודרנית הספרדית, ובמיוחד את הערכסקות האופייניות לתרבות זו. כמובן, יש להציג היבטים פולקלוריסטיים של ספרד, כמו: סיפורים על אוניותיו השונות של קולומבוס. דגמים של אוניות אלו, מוצגים עד היום בספרד.

חשוב מאוד להזכיר בהקשר לנושא הנ"ל את גילוי אמריקה ואת הגילויים האחרונים אודות קולומבוס, שיש הטוענים, שלמעשה היה בן למשפחת אנוסים, ושיצא למסעותיו על-מנת לחפש מקום מתאים לעם היהודי. ניתן להזכיר את חתימתו המיוחדת של קולומבוס, הכתובה בצורת מגן-דוד, והמזכירה את הפסוק "שמע ישראל" (אגב, זוהי גישה אחת, ויש חולקים עליה). כמובן, ניתן להזכיר את הסיפור המפורסם של סרוונטס על דון-קישוט וסנשו פנשו (יש מבקרים ספרותיים הטוענים, שהנ"ל היה יהודי — אך יש החולקים על גישה זו). סיפור-עם ססגוני ומעניין זה, יקשר באופן תת-מודע את התלמיד עם המקום הפיזי שבו התרחשה העלילה. זוהי אפשרות נוספת להתחברות עקיפה עם פרספקטיבת המקום הנדונה.

לאחר הצגת ספרד האותנטית בזמן הזה, יש לתאר את חיי היהודים בספרד בזמן ההוא, וכן לתאר את גירוש היהודים מספרד. לאן? כיצד? כמה? וזאת, באמצעים מתודיים מגוונים (לדוגמא: משחקים דידקטיים, כמו: מונופול, סולמות וחבלים וכיו"ב).

מהות

הנושא — "500 שנה לגירוש היהודים מספרד" — מפגיש את התלמיד עם אחת התופעות המיוחדות שאירעו בהסטוריה, של מפגש מרתק בטריטוריה ספציפית של שלושת הדתות: האיסלם, הנצרות והיהדות. התלמיד הישראלי המצוי, מכיר את שנאת המוסלמים ליהודים בשל היותה דומיננטית במזרח התיכון, אך אינו מכיר תופעה של שנאה תהומית של עולם הנצרות לעולם היהדות, כפי שהדבר היה לפני 500 שנה. כיום, אנו נתונים במלחמה עם העולם המוסלמי, בעוד שאנו מקיימים יחסי שיתוף ושכנות טובה יחסית עם העולם הנוצרי. בלבנון, לדוגמא, אנו נמצאים במצב של יחסי-גומלין מעניינים עם הנוצרים (במרג' עיון ובהרי השוף), ובמצב של עימות עם המוסלמים.

כשאלת פתיחה בשיעור שאלתי סטודנטים, האם הם היו רוצים לחזור לימי הביניים? כל הסטודנטים ענו בשלילה, ונימקו את התנגדותם בחוסר רצון לחזור לעידן הבורות, החושך, הפאנטיות, ובכלל "מה רע לנו היום?" טענו הכל. פרט לסטודנט אחד — סטודנט ערבי, שטען בלהט, כי הוא חולם, בדבריו, שנחדש ימינו בקדם, ושנחזור לתקופת ימי-הביניים — תקופת פריחה משותפת ליהדות ולאיסלם. "אם נצליח ביחד לחזור כמה שנים אחורנית", אמר הסטודנט, "ונשתמש באותה תבונה שהשתמשו בה אבותינו, יש לנו סיכוי טוב להגיע לשלום מתוך אמונה ואמון הדדי מלא." הסטודנטים בקורס, הוכו בתדהמה לנוכח דבריו של המדבר, ובמיוחד לאור להט דיבורו של הנ"ל.

כשהדגמתי את דברי בצורות וסגנונות קישוטיים של הפיוט הספרדי, ודיברתי על התג'ניס, אורו עיניו של התלמיד. הוא קם מכיסאו ואמר, שידועים לו מספר פיוטים מסורתיים בערבית, שנכתבו בסגנון זה, ובמשותף על-ידי יהודים וערבים, והוא אפילו גלגל בלשונו איזושהי דוגמא שהיתה בלתי-ברורה לכולנו.

הפער העצום בין ההבנה העמוקה שגילה התלמיד הערבי הנ"ל, בעניין הרקע ההסטורי של יחסי דו-קיום בין האיסלאם והיהדות, וההשתאות הרבה של הסטודנטים, הינה עדות לחוסר הבנה בסיסי, שחייב להיות מובהר בהקשר לנושא הנדון. אי-לכך, יש להבהיר לתלמידים, כי בעבר, בתקופה הנדונה, יחסי היהודים והמוסלמים היו טובים יחסית. ראוי לציין, כי יש הסטוריונים, החולקים על דעה זו וטוענים, כי מדובר בשכבת אינטליגנציה מאוד מסוימת וקטנה, שיצרה דו-שיח מיוחד עם תרבות האיסלם ואנשיה. ברם, אי-אפשר להתכחש לעובדה, שהפריחה של התרבות והמורשת היהודית, שהתפתחה בתקופה המוכרת לנו כ'תור הזהב', היתה במיטבה תחת שלטון האיסלם דווקא. שתי התרבויות הפרו זו את זו, ותרמו רבות להעשרתה של מורשתם הספציפית. וזאת, לעומת היותם של היהודים נרדפים, דווקא על-ידי העולם הנוצרי, שהאשים את היהודים ברציחתו של ישו, וראה בפריחתם ושגשוגם של היהודים עדות לכישלון הנצרות.

קונפליקטים

- לפנינו שלושה סוגי קונפליקטים בנושא הנדון:
- א. קונפליקטים פנימיים של האנוסים בינם לבין עצמם.
 - ב. קונפליקטים של האנוסים בינם לבין החברה הנוצרית מזוית-ראייתה של החברה הנוצרית.
 - ג. ויכוחים בין נצרות ויהדות.

א. אנוסים

כששאלתי את הסופרת דורית אורגד, מחברת הספרים 'הנער מסיביליה', ו'פרידה אחרונה מקורדובה', כיצד סופרת של שנות התשעים מתחברת אל סיביליה של לפני 500 שנה — ענתה לי, שמה שהרשים אותה בקטע ההסטורי הזה, היתה העובדה, שכל-כך הרבה אנשים הצליחו, במשך כמאתיים שנה, לנהל חיים כפולים על-מנת להציל את חייהם ולהישאר, ולהמשיך לקיים את זהותם היהודית בחרוף-נפש. לדעתה, "הם מהווים תעודת-כבוד ומקור גאוזה לכל מי שרשום לו כתעודת הזהות, שהוא יהודי". לדבריה, אין זה מעשה או אקט הירואי חד-פעמי של קיום יהודי, אלא אורח-חיים ודפוסי התנהגות, שהפכו להיות טבע שני באדם, והשפעתם על הנפש עמוקה ביותר. עד עצם היום הזה, מי שנפגש עם צאצאי האנוסים בספרד או בפורטוגל, יכול להבחין בחשדנות רבה ובפחד, שהועבר לבנים, כנראה עם חלב האם במשך הדורות. צאצאים אלו שומרים מחד על יהדותם, ומאידך — אפילו עוד היום חושדים ופוחדים לדבר עליה עם זרים בגלוי.

על חיי האנוסים ניתן ללמוד באמצעות משחק דילמות, משחקי תפקיד, משחקי עמדות וסימולציות.

ב. החברה הנוצרית והיהודים

יש להזכיר בהזדמנות זו את הקונפליקטים של האנוסים עם החברה הנוצרית, וזאת, מזוית-ראייתה של חברה זו, דהיינו, אי-אמון של החברה הקולטת את המסתפחים אליה. שכן, הנוצרים סברו, שהיהודים עושים זאת רק למראית-עין, מתוך אילוצים אינסטרומנטליים. זו הסיבה, שהנוצרים החדשים כונו 'מראנים' (שפירושו חזירים בספרדית), כביטוי לחוסר האמון שרחשו להם בני הדת הנוצרית.

ג. ויכוחים בין נצרות ויהדות

על-מנת להבין את שנאת הנצרות ליהדות, יש צורך להבין את הויכוח העקרוני בין שתי הדתות. על-מנת להדגים עימות זה, יש להביא ויכוחים מפורסמים בין יהודי ספרד ונוצריה בענייני אמונה שונים. ניתן להביא, כהמחשה, את ויכוח טורטוסה וויכוח ברצלונה. ראוי להבהיר, שעל-מנת לרדת לעומקם של

דברים בעניין זה, ועלימנט להבין את טענות הנצרות כנגד היהדות, יש צורך בקריאת מקורות ראשוניים או משניים של הנצרות, וזאת, עלימנט להבין את טיעוני 'הברית החדשה' בויקה ל'ברית הישנה'. ברם, בשל בעיות הלכתיות, יש להניח, כי ברוב מוסדות החינוך הממלכתי-ידיתי, יתעלמו מעניין זה. אך מתופעת הויכוח אי-אפשר להתעלם, ולכן, נציין, כי במוסדות-חינוך, שירצו להתייחס להקשר העקרוני-פילוסופי-תיאולוגי של הנושא, יהיה צורך להיעזר במקורות שונים, כמבואר לעיל. ברם, למרות העובדה, שטיעוני הויכוח קשים להבנת התלמידים (בשל היעדר רקע מתאים, כפי שתואר לעיל) ראוי להפגישם עם רוח התקופה ו'רוח הויכוח' בהקשרו ההסטורי-ספציפי והכללי.

יצירה רוחנית ואישים

כידוע, פקודת הגירוש ניתנה ב' 31 במרץ 1492. וכך, תוך שלושה חודשים, היו היהודים צריכים לעזוב את ספרד או להתנצר. משמעותו של הגירוש הינה חסרת ערך, מבלי להבין איזו יצירה רוחנית אדירה התפתחה בספרד לפני הגירוש ובעקבות הגירוש, שכן, כמוזכר לעיל, תקופת הגירוש עצמה הייתה פרק-זמן קצר יחסית של שלושה חודשים בלבד, שאמנם גם לו תרומה משמעותית לעיצוב המורשת הרוחנית של היהדות, אך כשהוא נעשה במנותק מהפרספקטיבה הכללית, הוא מאבד משמעותו.

יש להזכיר דמויות מוכרות כרמב"ם, ריה"ל, ר' חסדאי אבן שפרוט, ר' שמואל הנגיד, שקדמו לגירוש; אברבנאל — שהיה ראש הגולה וקיבל את כתב הגירוש; וכן דמויות כמו ר' יוסף קארו, המופיע לאחר הגירוש. ראוי לציין, שיש להביא דמויות רבות מוכרות, וכן נוספות שאינן מוכרות, עלימנט לחברן לרצף זמן אישי-כרונולוגי מתמשך בעם-ישראל.

למרות שמערכת החינוך ציינה כבר את הרמב"ם ואת ר' יוסף קארו בהקשרים חינוכיים שונים, יש לחזור ולהזכירם שנית, וזאת, כדי שהמוזכר שנלמד באופן מקטעי בנסיבות שונות, יתקשר לרצף הסטורי אחד. כמו-כן, נושא זה מזמן עריכת ארגון, מיון וסדר עקרוני בהקשר לתוצרי המורשת הרוחנית, המתקשרים לדמויות ספציפיות, אשר יצרו יצירות רוחניות שונות. כידוע, יש רבנים, העוסקים בחידושי הלכה ודיני איסור והיתר, ולעומתם אנשי השקפה, הקשורים למחשבת-ישראל, ולעומתם אנשי מוסר, השייכים לתחום הנורמטיבי-אופרטיבי של התנהגויות האדם. הנושא הנדון מזמן הזדמנות נדירה לעשות אבחנה במישור המטרות הפורמלי בין הנושאים הנ"ל, ולמקמם על רצף הזמן, כפי שהוצע לעיל. על הדמויות, מבחינה מתודית, ניתן להבין כתבי חידה קצרים, משחקי תפוזרת לציון ספריהם, משחקי התאמה, משחק זיכרון וכו', וכן לבקש להמחזי קטעים מחייה של הדמות, בנוסח תכנית הטלוויזיה 'חיים שכאלה', ולסיים בחידון או תשבץ. ראוי ורצוי מאוד, להציג ולהדגיש את גדולתם של הדמויות בעצם יכולתם לגשר ולחבר בחייהם בין עוצמה רוחנית בהיבט היהודי-ידיתי, ובין תרומתם הגדולה לאנושות בכלל.

בתחומים כלליים שונים, כמו תחום הרפואה (רמב"ם), שירה (ריה"ל, רשב"ג, וכו'), אסטרונומיה (ר' אברהם זכות) ועוד. רוחב אופקיהם והתערותם המעשית והעיונית בדיסציפלינות שונות, ותרומתם לפיתוח תחומי דעת אלו, הופך אותם לדמויות נאורות ומודרניות, שתלמיד בן-ימינו ישמח להתקשר אליהם.

רצוי מאוד, לבחור בעיסוק ובניתוח יצירות אותנטיות ומקוריות, שנכתבו על-ידי ענקי-רוח אלו. מומלץ מאוד, לקרוא קטעים מתוך הספר 'שבת יהודה', של אבן-וירגא, המתאר את תלאות המגורשים וזכרונותיהם. כמרכז, ניתן להציג את ספרו של רבנו יונה מגירונדי, ספר 'שערי תשובה', וזאת, בזיקה לויכוח על כתבי הרמב"ם. ניתן להזכיר בהקשר לדמות חשובה זו, את קשרי משפחתו של הג"ל עם הרמב"ן, וסיפור חייו המרתק. את ספרו 'שערי תשובה' ניתן ללמוד בספר מוסר, המדריך ומחייב לסדרת התנהגויות ספציפיות ברורות. ניתן להשוות ספר זה לספרו המודרני של הרב סולובייצ'יק 'על התשובה'. באמצעות פעילות זו, נעסוק מחד, באופן בלתי-אמצעי, בתוצרי המורשת וגדולתה, ומאידך — נארגן עבור הלומד את פרספקטיבת הזמן באופן ספיראלי, וכפי שהוצע במימד הזמן דלעיל.

סיכום

המודל הלימודי, שתואר לעיל, מציע למורה חידוש דידקטי קונספטואלי בארגון הלמידה, בהקשר לנושא 500 שנה לגירוש היהודים מספרד'. ייחודו של מודל זה בכך, שהוא פורש בפני המורה נקודות-מוצא עקרוניות שונות, העומדות לרשותו של המורה, בעצבו את יחידת-הלימוד שתעסוק בנושא זה. מודל זה הינו דינאמי. ניתן להשתמש בכולו, או בחלקים ממנו. הוא מציג באופן אקוויולנטי, את רגעי הפריחה ורגעי השבר של עמנו. על המורה, מתכנן יחידת-ההוראה בנושא זה, לערוך שיקול-דעת דידקטי, המתחשב בו-זמנית בחומר הלימוד הנדון, באפשרויות הקליטה של תלמידיו, וזאת, תוך שיעור הקשיים שבהם ייתקלו תלמידיו. בהתאם לשניים האחרונים, יבחר המורה בדרכי הוראה ובאמצעי הוראה. על המורה למצוא את הדרך הנכונה והמינן המתאים ליישום העקרונות הדידקטיים, וכל זאת, על-ימנת להפוך את הלמידה למשמעותית ומהנה עבורו ועבור תלמידיו.

ביבליוגרפיה

- אריקסון, א' (1986). זהות נעורים ומשבר, תל-אביב, ספרית הפועלים, הקיבוץ הארצי השומר הצעיר.
- ביינארט, ח' (1981). אטלס כרטא לתולדות עם ישראל, ימי הביניים, ירושלים, כרטא.
- בן ששון, ח"ה (1969). תולדות עם ישראל בימי הביניים (בתוך תולדות עם ישראל), תל-אביב, דביר.
- בר אשר, ש'; ברנא, י'; טובי, י' (1981). תולדות היהודים בארצות האיסלם,

- ° ירושלים, הוצאת מרכז שז"ר.
- ° בער, י' (1987). תולדות היהודים בספרד הנוצרית, תל-אביב, עם עובד.
- ° גרוס, ז' (1992). מודל לימודי לעיבוד נושא שנתי. עלון למורים להסטוריה, 5, ירושלים, ת"ל.